UTOPISKE SAMFUND I USA I ÅRENE 1750 – 1900

Om betingelser for og konsekvenser af at virkeliggøre den sociale lighed.

HANS AAGE

1. UTOPISKE SAMFUND

Fra historien kendes adskillige eksempler på, at grupper af mennesker efter en fælles overenskomst har forsøgt at etablere sig i en samfundsorden efter et forud fastlagt mønster med den hensigt at skabe social lighed, og dette er, hvad der her forstås ved utopiske samfund. Disse forsøg har antaget utallige former; der har været tale om forskellige grader af og former for lighed eller retfærdighed, forskellige størrelser, fra nogle få personer til grupper på mange tusinde, forskellige historiske og geografiske situationer. Mange af dem har været emigranter, der startede som nybyggere i ødemarken for at få plads og agerjord eller drevet dertil af forfølgelser fra intolerante omgivelser.

Som repræsentanter for denne utopiske bevægelse, der tilsyneladende strækker sig over hele historien, kan følgende nævnes: Oldkirkens kommunistiske samfund; de middelalderlige klostre [11 : 43–55]; jesuitternes samfund i Paraguay, hvor de som formyndere organiserede 150.000 indianere i en efter sigende lykkelig og fredelig kommunisme i 150 år, indtil portugisiske og spanske hære i 1750 opløste samfundene og samtidig desværre brændte alle arkiver [11 : 55–89]; de engelske kolonister på øen Tristan da Cunha midt i det sydlige Atlanterhav, der siden 1811 har levet i et fællesskab, kun afbrudt af et jordskælv for få år siden, under hvilket de midlertidigt opholdt sig i London [11 : 175]; de berømte overlevende fra Mytteriet på Bounty i 1779, der efter i 1835 at være flyttet fra Pitcairn til Norfolk så sent som i 1924 havde 400 efterkommere, der levede i komplet og lykkelig kommunisme [11 : 173]; forskellige anarkistiske kolonier, deriblandt Cecilia-kolonien i Brazilien o. 1890 [11 : 160–172; 13 : 230–232; 33 : 283, 371–374]; kibbutzerne i Israel; forskellige kollektiver især af landbrugere i U.S.S.R. og andre steder [11 : 175–221; 14; 24 : 361–382]; den aktuelle storfamilie- og kollektiv-bevægelse i Danmark og andre lande kan betragtes som et led i den samme tradition.

Der findes også mere spontant udviklede kommunistiske samfund blandt

de primitive samfund. Eksempler på dette er Punan-folket på Borneo, Arapesh-folket på New Ginea og Zuñifolket i Nordamerika, der er »ædle vilde«, som lever i udstrakt fællesskab, hvor stridigheder og konflikter er uhørte eller sjældne. [1 : 228; 13 : 21].

Her betragtes kun de utopiske samfund, der grundlagdes i USA i årene 1750–1900, da disse har så mange fællestræk, at en sammenlignende analyse er umiddelbart mulig. I disse år var jorden rigelig og mulighederne store i USA, og der oprettedes et stort antal samfund, ikke mindst fordi mange grupper fra Europa valgte at realisere deres planer i USA. Af de mange samfund har over 100 tiltrukket sig historiens opmærksomhed, så at de er mere eller mindre udførligt beskrevet, og de har haft tilsammen over 100.000 medlemmer; bevægelsen havde sit højdepunkt i tiåret 1840–1850. Langt de fleste af disse imponerende menneskelige anstrengelser endte i skuffelser, nederlag og fiaskoer, men hvad der er bemærkelsesværdigt og i virkeligheden nok så interessant, er, at de i adskillige tilfælde lykkedes, og at der faktisk skabtes levedygtige egalitære samfund. Således eksisterede mindst 5 af samfundene i over 100 år. – Som indledning til den statistiske oversigt følger nedenfor en kort beskrivelse af tre samfund. Hvad angår de utopiske tankers idéhistorie, behandles den ikke nærmere; om dette emne findes en righoldig litteratur [8; 13; 20; 22 : 53–56].

Shakerne. Shakersamfundene er de berømteste og bedst beskrevne blandt de utopiske samfund [2; 11 : 93–103; 13 : 53–79; 24 : 117–256]; der har på et tidspunkt været 24 samfund med tilsammen over 5.000 medlemmer; nu er der kun ét tilbage beboet af nogle få gamle kvinder, og dette samfund er næsten 200 år gammelt. De første samfund blev oprettet o. 1780 af Ann Lee, eller »Mother Ann«, der samlede sine tilhængere ved de store revivals rundt om i USA på denne tid, og Shakerne fik fortsat nye medlemmer på denne måde og ved at adoptere børn, idet deres tre grundprincipper var cølibat, ikke-vold og fælles ejendom. I Shakernes teologi, der udspringer af kvækernes, er Jesus og Mother Ann begge hellige, men ikke guddommelige profeter; Gud anses for biseksuel; de tror ikke på treenigheden eller den fysiske genopståen, men på åndens udødelighed. Ved daglige religiøse møder indgår bekendelser og sang samt de ejendommelige danseritualer, der oprindelig var spontane, og som har givet Shakerne deres navn. Ledelsen består af 3 – 4 personer, »elders«, af begge køn med næsten uindskrænket magt, som selv vælger deres efterfølgere og lavere ledere, men de lever endnu mere spartansk end de andre shakere og udfører som alle shakere manuelt arbejde i landbrug, industri og handel. Shakerne blev rige; de konstruerede selv maskiner, og deres produkter er kendt for høj kvalitet, men deres levevis er simpel. Deres tøj er ens, deres mad enkel, og deres møbler umagelige, men berømte for deres arkitektoniske særpræg. En pinlig or-

den og renlighed hersker overalt, og de er sunde og bliver gamle. Kønnene bor sammen i »familier«, men med utallige regler, som regulerer samkvemmet, f. eks. er der tavshed under måltiderne. Alle sider af den daglige levevis er omgivet af mange og detaljerede regler.

Rappisterne er en repræsentant for de mange små, religiøse grupper, der dannede utopiske samfund. Det var tyske bønder og håndværkere, hvoraf enkelte velstående, som var separatister og under ledelse af George Rapp udvandrede til USA i 1805 på grund af religiøse forfølgelser hjemme og grundlagde et kommunistisk samfund. I 1807 indførtes cølibat, men familierne levede stadig sammen, og der var ingen kontrol med cølibatet. De var ikke præget af asketisme og havde kun få ritualer; de dyrkede musik meget ivrigt, og næsten alle spillede et instrument. Alle arbejdede manuelt, og de blev rige; de fremstillede vin, whisky og tekstiler, og de var værdsat af deres naboer. Opløsningen begyndte i 1832, da en tilrejsende tysker ved argumentation mod cølibatet fremkaldte et skisma, hvorefter en tredjedel af de i alt 750 medlemmer rejste; de fik $ 105.000 med sig kontant. Kolonien uddøde i 1903 – Rapp døde i 1847 – da tilgangen af medlemmer svigtede [24 : 63–95].

De Fourieristiske phalanxer. Blandt de ikke-religiøse forsøg er Robert Owen[s de mest kendte; for øvrigt opførtes New Harmony på Rappisternes gamle Harmony-koloni, som de forlod i 1824 for at slå sig ned i Economy. Men i samtiden tiltrak Fouriers tanker sig nok så megen interesse [13 : 134–158; 25 : 200–563]. Hans grundidé var verdens iboende harmoni, og han byggede en nærmest vanvittig kosmologi med helt groteske profetier som det berømte udsagn om, at havene vil forvandles til limonade. Vægten lå mere på social harmoni end på lighed, og profitten skulle fordeles mellem arbejde, talent og kapital. Alligevel var der så tydelige egalitære træk, at samfundene medtages her; f. eks. boede alle i ét stort hus med fælles måltider og med ubegrænset mobilitet, og i de mange – over 40 – forsøg på at realisere ideerne deltes profitten lige. Kun 3 eller 4 af dem kan betragtes som successer. Den længste levetid på 12 år opnåede The North American Phalanx, 1843–1855. Denne opløstes efter en ildebrand, da medlemmerne trods tilbud om hjælp manglede lyst til at fortsætte. En anden, The Wisconsin Phalanx 1844–1850, opløstes, da jorden blev solgt, fordi medlemmerne kunne tjene på det. –

Beskrivelserne af de utopiske samfund er af stærkt svingende kvalitet, og mere systematiske opgørelser er sparsomme. De vigtigste kilder samt nogle monografier om enkelte samfund er anført i litteraturlisten. De talmæssige oplysninger i det følgende bygger hovedsagelig på et meget omhyggeligt og værdifuldt arbejde af Rosabeth Moss Kanter [15], der for hvert af 30

TABEL 1

Oversigt over et udvalg af de utopiske samfund i U.S.A.

Navn	Grund-lægges	Opløses	Levetid	National oprindelse	Religion eller ideologi
Ephrata	1732	1786	54	Tyskland	Anabaptister
°Jerusalem	1786	1820	33	U.S.A.	Kvækere
°Shakers	1787	–	180	England, U.S.A.	Shakere
°Harmony	1803	1903	100	Tyskland	Separatister (Rapp)
°Zoar	1817	1898	81	Tyskland	Separatister
°Snowhill	1820	1890	70	Tyskland	Anabaptister
*Yellow Springs	1825	1825	1	U.S.A.	Robert Owen
*New Harmony	1825	1827	2	England, U.S.A.	Robert Owen
*Nashoba	1825	1828	3	U.S.A.	Robert Owen
*Kendal	1826	1828	2	U.S.A.	Robert Owen
*Blue Springs	1826	1827	1	U.S.A.	Robert Owen
*First Mormon United Order	1831	1834	3	U.S.A.	Mormoner
*Oberlin	1835	1843	8	U.S.A.	Religion, uddannelse
*Brook Farm	1841	1847	6	U.S.A.	Charles Fourier
*Hopedale	1841	1858	17	U.S.A.	Religiøs socialisme
*Northhampton	1842	1846	4	U.S.A.	Socialisme
°Amana	1843	1933	90	Tyskland	Inspirationister
*Fruitlands	1843	1843	1	U.S.A.	Transcendentalisme
*North American Phalanx	1843	1856	13	U.S.A.	Charles Fourier
*Skaneateles	1843	1846	3	U.S.A.	Socialisme
*Wisconsin Phalanx	1844	1850	6	U.S.A.	Charles Fourier
*Iowa Pioneer Phalanx	1844	1846	2	U.S.A.	Charles Fourier
°Bethel og Aurora	1844	1880	36	Tyskland	Pietister
*Bishop Hill	1846	1862	16	Sverige	Pietister
*Communia	1847	1855	8	?	?
*Utopia	1847	1851	4	U.S.A.	Anarkister
°Oneida	1848	1881	33	U.S.A.	Religiøse perfektionister
Icaria	1848	1887	39	Frankrig	Étienne Cabet
*Modern Times	1851	1866	15	U.S.A.	Anarkister
*Jasper	1851	1853	2	U.S.A.	Swedenborgianister
*Preparation	1853	1855	2	U.S.A.	Mormoner
°St. Nazianz	1854	1896	42	U.S.A.	Katolikker
Brockton	1867	1880	13	U.S.A.	Religiøs socialisme
Hutterister	1874	–	100	Tyskland	Anabaptister
Orderville	1874	1885	11	U.S.A.	Mormoner
Icaria-Speranza	1884	1887	?	Frankrig	Étienne Cabet
Fairhope	1894	?	?	U.S.A.	Socialisme
Ruskin	1894	1899	5	U.S.A.	Socialisme
Doukhobors	1899	–	–	Rusland	Religiøs askese

° angiver, at det pågældende samfund er medtaget i R. M. Kanters sample som »successful«.
* angiver, at det er medtaget som »unsuccessful«.

Kilder: [2; 5; 11; 13; 15; 24].

udvalgte samfund har kodet 260 oplysninger med flere uafhængige bedømmere, så at pålideligheden kunne kontrolleres. De 30 udvalgte samfund er uafhængige af hinanden, dækker alle typer og tidsperioder, er beskrevet af mindst to uafhængige kilder og har haft en vis varighed, så at den sociale struktur er veldefineret. Dette fremragende materiale har Kanter benyttet til en analyse af »commitment«, d.v.s. deltageres villighed til at give deres loyalitet og energi til systemet, og dens betydning for succes, idet samfundene deles i to grupper: »successful«, nemlig de 9 samfund, der har eksisteret i over 25 år (en generation), og »unsuccessful«, nemlig de 21 samfund, der har eksisteret i mindre end 25 år. I modsætning til denne organisatoriske synsvinkel vil materialet her blive benyttet til at belyse problemer i stratifikationsteorien.

I tabel 1 er de 30 samfund samt nogle få andre anført. Visse af dem har kun i ringe grad betonet ligheden og er derfor mindre relevante, f. eks. mormonerne, og desuden kan uafhængigheden mellem nogle af samfundene betvivles. Listen af samfund kunne 3 eller 4-dobles, og en autoritativ systematisering af tilgængelige oplysninger om de utopiske samfund i USA og andre steder mangler stadig at blive foretaget.

2. PROBLEMSTILLING

Ud over den rene beskrivelse tilstræber den følgende redegørelse at belyse følgende sociologiske problem [34]: Det har vist sig meget vanskeligt at etablere sociologiske lovmæssigheder mellem let observerbare, »objektive«, størrelser. For overhovedet at nå til udsagn og forklaringer, som ikke er trivielle, er det nødvendigt at inddrage holdningsvariable i beskrivelsen, d.v.s. subjektive, indre tilstande hos enkeltpersoner, f. eks. politisk holdning. På trods af, at disse holdningsvariable er vanskelige at måle og kan forandres uforudsigeligt eller tilfældigt, spiller de en så central rolle i næsten al sociologisk teori og specielt i sociologiske undersøgelser, hvor holdningsmåling normalt er det væsentlige indhold, at holdningsvariable kan siges at karakterisere sociologien. Dette kan lede til en formodning om, at holdninger hos de personer, som de sociologiske invarianser omhandler, kan modificere enhver invarians, eller med andre ord, at sociologiske love slet ikke eksisterer, så at samfundets struktur og udvikling ikke bestemmes af »objektive« invarianser, men af holdninger hos de personer, samfundet består af. Denne formodning kan forklare sociologiens manglende held til at forudsige og forklare samfundsforhold, fordi holdningsvariable kan forandres både ved bevidst påvirkning og som resultat af tilfældigheder og derfor – bortset fra deres inerti – er temmelig uforudsigelige.

Materialet har interesse for denne problemstilling, fordi stratifikationsteorien netop er et af de få områder i sociologisk teori, hvor der er fundet ret stabile lovmæssigheder, nemlig mellem graden af lagdeling og strukturel-

le variable som størrelse, arbejdsdeling og velstandsniveau, og man har ofte kategorisk konkluderet, at »alle grupper har stratifikation«. Det er her muligt at belyse, hvorvidt selv så stærke invarianser kan modificeres af holdninger, blot de er kraftige, d. v. s. at goderne ved lighed vurderes passende højt. Problemet er altså, om samfundenes skæbne forklares af de sociologiske love eller af deltagernes holdninger, eller med andre ord om den gode vilje er tilstrækkelig til at skabe det for mange ideelle, egalitære samfund.

Oplysningerne giver en ret enestående mulighed for at belyse betingelser for og konsekvenser af virkeliggørelsen af social lighed: analyseenheden er hele samfund, ikke enkeltpersoner; de er sammenlignelige, da en række ydre betingelser er fælles; hele forløbet, også samfundenes undergang er beskrevet; situationen, især ønsket om lighed, er realistisk, ikke kunstigt frembragt; disse mennesker har ment det alvorligt, de har solgt alt, hvad de ejede, og sat hele deres tilværelse ind på at realisere deres ideal, og ofte har de måttet rejse til et andet kontinent for at gøre det.

Men andre forhold ved materialet begrænser mulighederne for at generalisere: samfundene er små, for det meste under 1.000 medlemmer; de er alle i nogen grad nybyggere med alle de specielle fænomener, dette medfører, bl.a. at de alle har et vist landbrug; de er alle små enklaver i en omverden, som de må konkurrere med, idet medlemmerne simpelthen kan forlade samfundet. Dertil kommer en række svagheder ved analysemetoden, bl. a. at der ikke er egentlige kontrolgrupper, og at forskellige variable sammenlignes enkeltvis med overlevelseskriteriet; dette kan give et misvisende billede af årsagsforholdene, idet alle variable burde betragtes i en simultan analyse.

Alligevel har resultaterne makrosociologisk interesse. Blot ét eksempel på, at der faktisk har eksisteret levedygtige samfund med økonomisk lighed, vil have interesse som eksistensbevis, idet det kan bidrage til at rokke den ganske overdrevne tillid til teorierne om lagdelingens universalitet og funktionelle nødvendighed, og om dette giver tabel 1 et fingerpeg ved at give flere eksempler på utopiske samfund, der er blevet over 100 år gamle.

3. NOGLE FUNDAMENTALE RESULTATER FRA STRATIFIKATIONSTEORIEN

Ved stratifikation eller social lagdeling forstås ulige fordeling af knappe og værdsatte goder, især m. h. t. økonomiske forhold, magt og prestige. Begrebet indebærer en række problemer, bl. a. sondringen mellem differentiation, dvs. blotte forskelle, og stratifikation, der forudsætter vurdering og belønning af forskelle; desuden problemer ved empirisk måling etc. Hvad der her har særlig interesse, er opdelingen i statuskriterier efter belønningens, knaphedsgodets art. I definitionen er indlemmet sondringen efter

belønningens form: penge, magt og prestige, som skyldes Max Weber [30 : 6], og dette rejser spørgsmålet om statuskonsistens, om stratifikationen er éndimensional, så at man kan tale om en generel grad af ulighed [17 : 86–88]. Dersom de tre former for belønning er perfekt korrelerede, er det uden tvivl berettiget, men i dette tilfælde vil det føre til misforståelser at betragte stratifikationen som éndimensional.

Der er afhængighed mellem de tre former for belønning. Som anført af Lenski [17 : 45–46, 50–58, 430] har forskelle m. h. t. magt især betydning ved at give dem med megen magt mulighed for økonomiske fordele, og prestige opnås især som en følge af megen magt og mange penge. Den økonomiske ulighed er derfor central, selv i samfund, hvor de tre former for belønning er snævert forbundne.

Men i de utopiske samfund er det typiske mønster anderledes. Her er økonomisk lighed det accepterede ideal og i vid udstrækning realiseret; samtidig er der magtdifferentiering, idet produktionen ofte nødvendiggør, at visse personer udfører ledende funktioner, men de har ingen økonomisk fordel af det. Der er også prestige-differentiering, som sjældent bygger på dygtighedsforskelle, men ofte på ideologisk-religiøse egenskaber; dem, der er mest alvorligt religiøse (eller socialistiske) og altså i det daglige er mindst selvhævdende og tænker mest på andre, opnår høj prestige. Sammenblandes nu de tre kriterier, kan man med en vis ret hævde, at der er ulighed overalt, både i det af Lenski beskrevne mønster og i de utopiske samfunds mønster. Men forskellene mellem disse to systemer er helt afgørende og langt mere interessante end fællestrækkene, der nærmest fremkommer som en sproglig uklarhed. Komponenterne økonomi, magt og prestige er ikke ligestillede i dette tilfælde og kan ikke sammenblandes.

Blandt den klassiske sociologis invarianser mellem graden af ulighed og strukturelle variable kan de følgende fremhæves: Allerede Simmel påpeger, at øget gruppestørrelse medfører øget ulighed, og at forskelle fra 100 til 1000 medlemmer har betydning [27 : 88; 29 : 53–56]. Denne sammenhæng skyldes især, at øget størrelse medfører øget arbejdsdeling, og at arbejdsdelingen medfører ulighed, er et af sociologiens klassiske resultater [29 : 5, 53–56, 66–69; 30 : 104–105]. I denne forbindelse får mobiliteten betydning ved at kunne hæmme arbejdsdelingens virkning på uligheden; således forestiller Marx sig et hypermobilt samfund, hvor man f. eks. kan være fisker om formiddagen, litteraturkritiker om eftermiddagen og noget tredje om aftenen [21; 22]. Endelig vil en vis rigdom være en forudsætning for ulighed, fordi der nødvendigvis må være et vist overskud, hvis det skal fordeles ulige. Lenski har økonomisk overskud som en hovedvariabel, der fremmer fordeling efter magt-princippet fremfor efter behovsprincippet [17 : 46], og Svalastoga anser kun den »egalitære model« for mulig i samfund, der lever på et eksistensminimum [29 : 66–69].

Det grundlæggende postulat om stratifikationens universalitet og uundgåelighed forsøgte den funktionelle teori at forklare ved, at det for samfundets bestående var nødvendigt at få positionerne besat bedst muligt, hvilket sker ved at belønne 1) vigtige og 2) vanskelige positioners indehavere. Heraf uligheden til alles bedste [30 : 17, 106–111; 29 : 66–69]. Den voldsomme kritik af dette synspunkt har fremhævet uligheden som en følge af konflikter i samfundet, og nu er det stort set accepteret, at den funktionelle teori kun i bedste fald kan være en lille del af sandheden [17]. Som et kuriosum skal nævnes, at visse funktionalister argumenterer for, at »toppen« skal tjene 100 gange så meget som »bunden« for at sikre motivationen [17 : 355], mens det af dette materiale fremgår, at alle ledende positioner kan besættes og alle samfundsfunktioner udføres uden nogen form for økonomisk belønning.

Sociologer har altid søgt at bevise, at uligheden var noget samfundet iboende, uafhængigt af alt menneskeskabt – velsagtens udfra et ønske om at finde sociologiske »naturlove«, og man fristes til at formode, at politiske grunde heller ikke har været uvæsentlige, fordi synspunktet kan tages til indtægt af reaktionære kræfter. I forbindelse med de sidste tyve års debat om de funktionelle teorier er et mere nuanceret synspunkt blevet almindeligt, og holdningsfaktorernes betydning for alvor blevet draget frem. Ikke blot de funktionelle teoriers postulater, som netop omhandler enkeltpersoners motivation til at påtage sig ledende positioner, altså holdninger, er blevet anfægtet, men også selve præmissen, at stratifikationen er uundgåelig. Dette skyldes bl. a. Tumin, der opdeler uligheden i universelle og variable komponenter [30 : 28–33, 47–55, 106–111]. Den samfundsmæssige vurdering opdeles i tre niveauer: 1) i forhold til minimumskravet for accept 2) i forhold til gennemsnittet 3) en rangordning af alle samfundsmedlemmer. Og ligeledes den personlige vurdering: 1) behov for accept som medlem 2) behov for at være lige så god som de andre 3) behov for at være bedre end andre. I begge tilfælde er 1) og 2) universelt forekommende, mens 3), den klassiske ulighed, ikke er funktionelt nødvendig og kun findes som en følge af kulturelt bestemte holdninger. Desuden fremhæver Tumin ulighedens disfunktioner: den hæmmer udfoldelse af talent hos personer med lav status og fremkalder konflikter. – Denne variabilitet i ulighedens form og omfang er det afgørende og af større interesse end fremhævelsen af, at »ulighed hersker overalt« [28 : 18], der i bedste fald er meget upræcist og i værste fald fører til, og har ført til, alvorlige misforståelser. Der er mange muligheder for samfundsstrukturer – og andre end ulighed [30 : 111].

De fundamentale resultater fra stratifikationsteorien kan nu sammenfattes således:

1. Alle samfund har stratifikation.
2. Graden af stratifikation øges med øget størrelse, arbejdsdeling og rigdom.
3. Visse sider af stratifikationen er holdningsbestemt.
4. Stratifikationen har funktioner (øger motivationen hos personer med høj status) og disfunktioner (hæmmer motivationen hos personer med lav status og fremkalder konflikter).

Det foreliggende materiale kan tjene til: at belyse og modificere 1., at afveje holdningsfaktorers betydning i forhold til variablene nævnt under 2., og at afveje forholdet mellem funktioner og disfunktioner, d.v.s. stratifikationens virkninger.

4. SUCCES-KRITERIER

Til at afgøre, i hvor høj grad samfundene lykkedes, kan flere succeskriterier benyttes: 1) samfundets levetid i år 2) om idealet blev realiseret, evt. antal år, det blev realiseret 3) medlemmernes tilfredshed. For flere af disse kriterier og i øvrigt for mange andre variable er der et tidsproblem, idet variablenes værdi ændres gennem samfundenes levetid. Det korrekte ville være at beskrive samfundene som processer, hvis forløb følges gennem tiden, men det fornødne talmateriale til forsøg i denne retning er ikke til rådighed, og det er tvivlsomt, hvorvidt de historiske kilder overhovedet rummer så mange oplysninger, at det er muligt.

Samfundene tilsigtede alle at skabe det ideelle, og for de fleste betød det en ret udstrakt grad af lighed. Ved lighed forstås – hvor andet ikke nævnes – økonomisk lighed, fordi dette kriterium ifølge diskussionen i afsnit 3 er overordnet i forhold til de øvrige kriterier, magt og prestige. Prestigedifferentiering betragtes som en metode til holdningspåvirkning (eller indoktrinering), snarere end en stratifikationsvariabel, hvilket er berettiget, idet det er personens ideologiske stade og sjældnere hans dygtighed eller velstand, der er prestigekriteriet i disse samfund. Hvad magtdifferentiering angår, sondres mellem ideologisk magt, der er forbundet med prestige, og som måske kan anses for en belønning i klassisk forstand, og økonomisk ledelse, der ikke i disse samfund indebærer en belønning, men kun er en pligt. Forholdet mellem de tre komponenter er kompliceret og interessant; f. eks. tyder meget på, at de kun optræder i bestemte kombinationer, og at de ikke kan kombineres vilkårligt. [11 : 117]. Forskelle i prestige kan opstå af enhver form for forskelle: sygdom, sindssygdom, begavelse, antal børn, alder, køn, religiøsitet, venskab etc., men disse prestige-forskelle må anses for uvæsentlige i forhold til økonomiske forskelle, fordi disse er langt vigtigere som determinanter for den enkeltes generelle udfoldelsesmuligheder.

Uanset om samfundets realisering af sine mål inddrages i succeskriteriet, synes det uundgåeligt også at inddrage levetiden, idet en vis levetid er en nødvendig forudsætning for alt det andet. Her benyttes levetid som kriterium, og grænsen sættes ved 25 år, som i Kanters materiale [15 : 502]. Dette gør det muligt at belyse det kraftige funktionalistiske islæt i stratifikationsteorierne, som ofte postulerer, at uden en vis egenskab (nemlig ulighed) kan samfundet ikke fungere og bestå. Med oplysningen om, hvor længe samfundene har overlevet, er der en af de sjældne muligheder for at udføre stærk funktionsanalyse. – Det er et generelt problem i sammenlignende, statiske analyser, at årsagsvirkningens retning er diskutabel. Når de vellykkede samfund således gennemgående er større end de mislykkede, kan det skyldes både, at størrelse bidrager til overlevelse, og at en vis levetid er nødvendig for at opnå mange medlemmer. I dette tilfælde kan den første mulighed ikke udelukkes, da mange samfund fra starten planlægges med en vis størrelse, og problemet har ikke dominerende betydning, fordi det især er negative konklusioner, om at stratifikationsteoriens sætninger *ikke* forklarer overlevelse, der udledes.

5. STRUKTURELLE FAKTORER

Økonomisk lighed. Dersom sætningen om ulighedens uundgåelighed og dens funktionelle begrundelse er korrekt, følger det som en konsekvens, at samfundenes chance for at overleve aftager med graden af lighed. Således nævner Svalastoga, at samfund med perfekt økonomisk lighed er umulige undtagen måske i meget små og meget fattige samfund [29 : 66–69]. Amana udgør et modeksempel: det er stort, o. 1400 medlemmer, og rigt med formue og en vis industri, samtidig med, at der er komplet økonomisk lighed – og det har eksisteret i denne form i 90 år. [13 : 169–178; 24 : 25–59]. Udfra den funktionelle hypotese må forventes, at fænomener, der skaber lighed, findes mindre hyppigt i de vellykkede end i de mislykkede samfund. Dette belyses af tabel 2, selv om en rangordning af samfundene efter grad af lighed ville være mere egnet.

Der er en tydelig, men svag tendens til, at de vellykkede samfund har størst grad af lighed. Lighed dækker flere end de anførte forhold, f. eks. social velfærd, omsorg for syge og gamle; i alle samfundene er den sociale velfærd højt udviklet. Lønnede arbejdere udefra behandles og betales godt; de findes i mange samfund, bl. a. hos Shakerne [2 : 290], men udgør ikke en underklasse, i hvert fald ikke i økonomisk forstand, og i øvrigt findes de kun i små antal. Egentlig bortforklaring af tallene i tabel 2 er næppe mulig, og tallene underbygger ikke hypotesen om den økonomiske ligheds umulighed. Tværtimod tyder de på, at lighed øger overlevelsesevnen.

TABEL 2

Økonomisk lighed og levedygtighed: Hyppighed af former for lighed i vellykkede og mislykkede samfund

Former for lighed	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Ejendom afleveres ved optagelse	100	9	45	20
Tildeling af ejendom mens man er medlem	57	7	43	14
Fælleseje af jord	89	9	76	21
Fælleseje af bygninger	89	9	71	21
Fælleseje af møbler, redskaber, udstyr	100	8	79	19
Fælleseje af tøj, personlige effekter	67	9	28	18
Samfundet har juridisk ejendomsret	88	8	83	21
Ingen betaling for arbejde	100	8	41	17
Ingen betaling for samfundsydelser	100	7	47	19
Ingen dygtighedskrav ved indmeldelse	88	8	77	17
Fælles arbejde	100	7	50	14
Ingen belønning for dygtighed m. v.	100	9	88	17

Anm.: N angiver antallet af samfund, hvor oplysningen findes.
Kilde: [15].

TABEL 3

Samfundene rangordnet efter størrelse

°	1. Amana	1400		16. Northhampton	130
°	2. Bethel, Aurora	1350		17. North American Phalanx	112
	3. Bishop Hill	1000		18. Modern Times	100
	4. New Harmony	900	°19.	Snowhill	30
°	5. Harmony	750		20. Fruitlands	25
°	6. Shakers (Mount Lebanon)	600		21. Nashoba	15
	7. Yellow Springs	500		Blue Springs	
°	8. Zoar	300		First Mormon United Order	
°	9. Oneida	300		Oberlin	
°10.	Jerusalem	300		Iowa Pioneer Phalanx	
	11. Utopia	268		Communia	
	12. Kendal	200		Jasper	
	13. Wisconsin Phalanx	180		Preparation	
	14. Hopedale	175	°	St. Nazianz	
	15. Skaneateles	150			

Anm.: De vellykkede samfund er mærket med °; efter hvert samfund, hvor oplysningen kunne findes, er et omtrentligt tal angivet.
Kilde: [2 : 290; 5 : 661–664; 13 : 62, 130; 24 : 76, 262; 25 : 15–17; 1].

Størrelse. Udfra stratifikationsteorien vil man forvente, at ligheden mindskes med stigende størrelse; en overfladisk gennemgang af samfundenes historie tyder ikke på, at det er tilfældet, men der er ikke tal til at belyse det. En anden konsekvens er, at med øget størrelse vil levedygtigheden aftage, idet alle samfundene efter en normal sociologisk målestok tilstræber en så høj grad af økonomisk lighed, at den ifølge teorien kun kan realiseres, hvis medlemstallet er meget lille. Da medlemstallet varierer gennem tiden, kan det ikke angives som ét præcist tal, men en rangorden af samfundene er mulig.

De vellykkede samfund er gennemgående større end de mislykkede, endda signifikant større, hvis man benytter Mann-Whitney U-testet [26 : 116–127], altså atter præcis det modsatte af, hvad teorien forudsiger. Metoden med at rangordne samfundene ville i øvrigt være velegnet i andre dele af denne analyse, hvis tallene havde muliggjort det.

Arbejdsdelingen anses af alle forfattere som den helt centrale årsag til uligden. I de utopiske samfund, der alle har en ret stor landbrugsproduktion, ville pct. beskæftiget i industri være et egnet udtryk for graden af arbejdsdeling. Man ville da forvente, at jo flere pct. beskæftiget i industri, jo ringere levedygtighed, og virkningen skulle øges af, at industri medfører rigdom, som igen medfører ulighed – eller ringere levedygtighed, dersom ligheden gennemtvinges. Der foreligger ikke tal til at belyse dette, men der er ikke meget, som tyder på, at arbejdsdelingen betyder mere end andre former for inhomogenitet. Måske skyldes det samfundenes ringe størrelse og, at arbejdsdelingen er relativt begrænset overalt. Det må dog huskes, at det netop er i denne type samfund med begyndende industrialisering, at uligheden har vist sig i sine mest grove former. [17 : 308].

I forbindelse med arbejdsdelingen har mobiliteten betydning, og Svalastoga anser mobiliteten for det vigtigste variable træk ved lagdelingen, idet uligheden anses for invariant [29 : 66–69], hvilket dog ifølge dette materiale må anses for misvisende unuanceret. Mange af samfundene har praktiseret arbejds-rotation, d.v.s. hyppige og regelmæssige skift af arbejde, som også

TABEL 4

Arbejdsdeling og levedygtighed

Former for arbejdsdeling	Mislykkede		Vellykkede	
	%	N	%	N
Arbejds-rotation	50	6	44	18

Anm. og kilde: Se tabel 2.

findes i flere af vor tids socialistiske samfund, bl. a. i Kina og på Cuba. Hos perfektionisterne i Oneida skiftede man erhverv hele tiden, og som princip ønskede man at undgå vaner og tilstræbte uafbrudt forandring på alle områder. [24 : 285–286]. Også i Bethel og Aurora skiftede man erhverv. I næsten alle samfund dyrkedes det manuelle arbejde som moralsk værdifuldt [11 : 8], således hos Shakerne [24 : 161], i Harmony, hvor alle arbejdede manuelt [24 : 87], og i Amana, hvor alle børn lærte at strikke for siden at anvende det som terapi hele livet [24 : 34].

De sparsomme tal tyder ikke på, at arbejdsdelingen har mere betydning end mange andre former for inhomogenitet.

Rigdom. Rige egalitære samfund skulle være mindre levedygtige end fattige [17 : 85]. Derfor skulle velstanden på to måder kunne medføre samfundenes undergang: meget ringe velstand vil medføre økonomisk ruin, og meget stor velstand vil medføre det egalitære samfunds undergang som følge af spændinger og konflikter. Den første virkning er meget almindelig, den sidste vanskelig at finde eksempler på. Nærmest kommer vel The Wisconsin Phalanx, hvis jord solgtes i 1850, fordi medlemmerne kunne tjene penge ved salget. Derimod var adskillige af samfundene betydelig mere velstående end deres naboer, således Shakerne, Oneida, Bethel og Aurora [24 : 278, 323; 13 : 72]. Forskellige forhold kan forklare velstandens ringe indflydelse: hovedparten af samfundene var nybyggere, og adskillige forfattere hævder, at kollektiv økonomi er notorisk mest effektiv under sådanne forhold [11 : 6; 18; 24 : 323]. Flere samfund antog først kommunisme efter at have boet i nybyggermiljøet i nogle måneder, f. eks. Zoar [24 : 101], men de beholdt kommunismen længe efter, at nybyggerperioden var overstået. Rigdom er aldrig et mål for disse samfund, og normalt er idealet en asketisk, frugal livsform, og denne holdning begrænser den indbyrdes kamp om goderne.

Som konklusion kan det fastslås, at det ikke er samfundenes grad af lighed, der bestemmer deres levedygtighed, og resultaterne m. h. t. de strukturelle faktorer strider mod den gængse stratifikationsteori: Stor lighed og stort medlemstal synes at øge levedygtigheden. Arbejdsdelingens indflydelse på levedygtigheden synes mindre end mange andre inhomogenitetsformers indflydelse. Rigdom influerer ikke udover, at økonomisk ruin medfører undergang, og intet tyder på, at samfund med stor lighed er økonomisk ineffektive.

6. INDIVIDUELLE HOLDNINGSFAKTORER

Religion og ideologi. Det er indlysende, at man må have en fælles ideologi for at kunne opbygge et utopisk samfund, men af tabel 1 fremgår, at

TABEL 5

Religion og ideologi og levedygtighed

Hyppighed af former for religion og idelogi	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Fælles religiøs baggrund	89	9	50	20
Ideologi forklarer menneskets natur	100	9	84	19
Ideologi er komplet filosofisk system	89	9	75	20
Fordringer begrundes med højere princip	100	9	58	19
Ideologi forbinder samfundet med historiske personer	89	9	24	21
Ideologi er eneste beslutningsgrund	86	7	41	17

Anm. og kilde: Se tabel 2.

det er en nødvendig betingelse for succes, at den har religiøs form; denne sammenhæng er enestående kraftig og derfor den bedste enkelte prædiktor for succes. Alle de forekommende religioner er asketiske i Webers terminologi [1 :139–155; 32 : 267–359]. Forskellen mellem religiøse og irreligiøse ideologier er mærkelig, fordi deres etiske, dennesidige indhold er ret ens, men kan måske forklares af følgende forhold: 1) De religiøse bruger flere og kraftigere metoder til holdningspåvirkning: bekendelser, gudstjenester, ritualer. 2) Selve troen på det guddommelige, især livet efter døden, er kraftigt virkende som belønning og straf og medfører øget vilje til opofrelse. 3) I de religiøse samfund er ligheden ikke et mål i sig selv, men snarere et middel, en forberedelse til det evige liv, og dette kan måske gøre dem mere egnede til at affinde sig med, at idealet ikke realiseres perfekt, og til at tåle ofre. 4) De religiøse samfund betragter i højere grad askese som moralsk værdifuld. Der er ingen tal til at belyse dette, men der er ingen tvivl om, at det under 1) nævnte forhold spiller en væsentlig rolle.

Tabellen viser, at alle former for og grader af ideologi har sammenhæng med succes. Flere af samfundene havde en ejendommelig eller ligefrem bizar teologi, og her står de irreligiøse Fourierister ikke tilbage for nogen af de religiøse samfund. Men en rigid teologi, som må formodes at skabe sammenhold, er ikke en nødvendighed. Således havde Bethel og Aurora meget lidt teologi, og der var næsten intet mystisk eller rituelt indslag i deres religion, hvis etiske indhold var dominerende.

Anvendelse af holdningspåvirkning. Nedenfor er de metoder, samfundene har anvendt til at påvirke medlemmernes holdninger, opregnet og deres sammenhæng med succes undersøgt.

TABEL 6

Religiøse prestige-differentiering og levedygtighed

Hyppighed af former for prestige-differentiering	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Differentiering af moralske grunde	56	9	15	20
Formelt foreskrevet ærbødighed for personer med høj status	44	9	5	20
Differentiering efter dygtighed	0	9	12	17

Anm. og kilde: Se tabel 2.

1) Prestige-differentiering, der må betragtes som en holdningspåvirknings-metode, findes i en del samfund. Både hos Shakere og i Amana var medlemmerne inddelt i tre grupper efter religiøst niveau, som dog havde snæver sammenhæng med alder. I Amana, hvor man levede i familier, medførte ægteskab degradering til en lavere statusgruppe, og medlemmernes status blev revideret ved en årlig »Untersuchung«. [24 : 36, 51, 171]. Af tabel 6 ses, at prestigedifferentiering efter religiøst stade har en vis sammenhæng med succes, men at den langtfra er en nødvendighed, samt at stratifikation efter dygtighed er sjælden. Hvor omfattende differentiering af mere informel art har været, er vanskeligt at bedømme, men den må formodes at have været af en anden art end f. eks. i vort samfund.

2) Bekendelser og gensidig kritik er klassiske former for holdningspåvirkning, som i visse af samfundene findes i en højt udviklet form. Mest berømt er Oneida's »mutual criticism«, som fandt sted hver søndag og blev anset for samfundets hjørnesten. Den har mange træk fælles med »hjernevask« i det nye og det gamle Kina: Den kritiserede hører i tavshed på de

TABEL 7

Bekendelser og gensidig kritik og levedygtighed

Hyppighed af former for bekendelse og gensidig kritik	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Regelmæssig bekendelse	44	9	0	20
Bekendelse ved optagelse	50	8	0	19
Gensidig kritik, gruppe-bekendelse	44	9	26	19
Gensidig overvågning	29	7	0	17
Overvågning ved ledere	43	7	6	17

Anm. og kilde: Se tabel 2.

TABEL 8

Fælles møder og levedygtighed

Hyppighed af fælles møder	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Regelmæssige fælles møder	100	9	81	16
Fællesmøder afholdt daglig	56	9	6	16

Anm. og kilde: Se tabel 2.

andres kritik af hans livsform, hvorefter han eventuelt supplerer med en selvbekendelse [24 : 287–301]. I Oneida troede man så meget på »criticism«, at man endog mente at kunne helbrede sygdomme med den. Forekomst af sådanne fænomener bidrager øjensynligt stærkt til overlevelse:

3) Fælles møder og gudstjenester findes i alle samfundene, men i stærkt varierende omfang. I Amana var der religiøse møder hver aften, samt onsdag, lørdag og søndag morgen [24 : 51]. I Aurora og Bethel derimod kun to gudstjenester om måneden, og de var meget enkle uden ceremonier; søndagen brugte man til musik og andre fornøjelser [24 : 310]. Igen ses en temmelig kraftig sammenhæng med samfundets levetid:

4) Undervisning af både børn og voksne indebærer en væsentlig holdningspåvirkning, især da man i mange samfund indskrænkede sig til at læse Bibelen og samfundets egne hellige skrifter. Mange samfund udgav både bøger og aviser. Børnene blev ofte opdraget i børnehaver adskilt fra forældrene, i Oneida fra de var vænnet fra, i Zoar fra de var tre år gamle [24 : 97, 201]. Flere af samfundene, især blandt de irreligiøse har været foregangsmænd i USAs sociale udvikling og har øvet varig og betydningsfuld indflydelse på kvindernes frigørelse, negrenes frihedskamp og på undervis-

TABEL 9

Undervisning og levedygtighed

Hyppighed af former for undervisning	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Adskillelse af forældre og børn	48	8	15	20
Undervisning i samfundets doktriner	38	8	18	11
Krav om indlæring af regler	25	8	18	11

Anm. og kilde: Se tabel 2.

ning [7 : 31]. Medlemmerne af Brook Farm, der overvejende var intellektuelle, tjente deres indtægter ved at drive en skole af høj kvalitet. – Undervisning af medlemmerne viser en systematisk, men ret begrænset sammenhæng med levedygtighed.

5) Ritualer og mystiske hændelser forekommer i flere samfund, men mangler ganske i andre, således i Zoar og Bethel og Aurora [24 : 104, 312]. Berømtest er Shakernes danseritualer, der oprindelig var spontane følger af trancetilstande, og som kunne være særdeles voldsomme med absencer og besvimelser til følge; efterhånden blev de mere rituelle [2 : 136–151; 24 : 236–244]. Hos Shakerne og også hos inspirationisterne (heraf navnet) i Amana forekom inspireret »tungetale«, som blev nedskrevet og udgivet i bogform og siden studeret indgående. I flere samfund fejres specielle helligdage, f. eks. »the Lord's Supper« i Amana, en storstilet religiøs fest, der kun afholdes sjældent, med års mellemrum, og kun foranlediget af en inspireret meddelelse gennem et af »instrumenterne« [13 : 175; 24 : 56]. Tabel 10 viser disse fænomeners kraftige sammenhæng med levedygtigheden.

Selektion af medlemmer er en effektiv og meget udbredt metode til, om ikke at ændre, så dog kontrollere de individuelle holdninger. Robert Owen's famøse New Harmony er et eksempel på, hvor galt det kunne gå; meget tyder på, at det hurtige sammenbrud skyldes, at der overhovedet ingen selektion var. Medlemmerne var vidt forskellige uden fælles ideer, de fleste uden ideer overhovedet, idet de blot var hidlokket af håbet om en behagelig tilværelse [13 : 106]. De fleste samfund havde optagelsesbetingelser: prøvetid, bekendelser, ideologiske tilkendegivelser og løfter; mange krævede al

TABEL 10

Ritualer og levedygtighed

Hyppighed af former for ritualer og ceremonier	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Sange om samfundet	63	8	14	14
Fællessang som institution	100	7	73	11
Særlige fest- og helligdage	83	6	50	10
Ledere har særlige, magiske evner	78	9	20	21
Medlemmer har særlige, magiske evner	89	9	15	20
Magiske evner er udtryk for højt religiøst niveau	75	8	10	19
Irrationelle grunde for beslutninger	57	7	15	20

Anm. og kilde: Se tabel 2.

ejendom afleveret ved den endelige optagelse, men der var ingen krav om en bestemt sum. Udmeldelsesbetingelserne varierede, men gennemgående fik medlemmer, der forlod samfundet, rigeligt med kontante penge med sig – især i de vellykkede samfund.

Blandt de mange faktorer i Kanter's materiale synes de følgende at have særlig stor betydning: ideologiske (men ikke økonomiske) krav ved indmeldelse, forudgående bekendtskab mellem medlemmerne, fælles religiøs baggrund, samt en vis homogenitet m. h. t. social oprindelse. Desværre kan det ikke belyses, hvilken social oprindelse, der er mest gunstig for overlevelse; herom har C. Gide den interessante hypotese, at det er de velstillede og veluddannede, altså dem, der klarede sig godt i det gamle, fordærvede samfund, der er bedst egnet til at leve i utopiske samfund, men denne hypotese er i hvert fald ikke uden undtagelser. Generelt kan det siges, at ensartethed mellem medlemmerne, herunder især fælles holdninger, på væsentlig måde øger chancen for succes. [9 : 68–70].

TABEL 11

Selektion af medlemmer og levedygtighed

Hyppighed af former for selektion af medlemmer	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Pekuniær ydelse ved optagelse	44	9	45	20
Ejendom afleveres ved optagelse	100	9	45	20
Ingen optegnelser af bidrag	50	8	28	14
Erstatning af ejendom ved udmeldelse formelt	43	7	42	12
Erstatning af ejendom ved udmeldelse i praksis	33	6	0	6
Erstatning af arbejde ved udmeldelse formelt	86	7	54	13
Erstatning af arbejde ved udmeldelse i praksis	86	7	33	9
Fælles religiøs baggrund	89	9	50	20
Samme økonomiske og uddannelsesmæssige status	88	8	63	16
Samme etniske oprindelse	67	9	15	20
Tidligere bekendtskab mellem medlemmer	100	8	85	20
Bekendelse ved optagelse	50	8	0	19
Nye medlemmer adskilles fra gamle	28	7	0	17
Prøvetid med begrænsede rettidigheder	63	8	53	15
Antagelse af ideologien kræves	56	9	19	21
Løfter ved optagelsen	88	8	29	21
Procedure for at godkende nye medlemmer	75	8	77	17
Ansøgere afvises hyppigt	50	6	54	11
Samfundets børn prøves før optagelse	78	9	24	21
Samfundet opstået af tidligere gruppe	78	9	62	21
Tidligere gruppe eksisteret over 10 år	56	9	5	21

Anm. og kilde: Se tabel 2.

Konkluderende finder man altså, at alle de betragtede variable, hvis virkning skyldes direkte styrkelse, påvirkning eller kontrol af individuelle holdninger, synes at have betydelig effekt på succes. Muligvis forklares holdningsvariablenes betydning af, at samfundene skal konkurrere med omverdenen om medlemmerne, jf. [7 : 547; 15 : 502]. Men det står fast, at holdningsfaktorer betyder langt mere end de strukturelle forhold.

7. ORGANISATORISK KONTROL

Ulighed kan bygge på enhver form for forskelle. Problemet er, om det for at realisere ligheden er nødvendigt at indskrænke udfoldelsesmulighederne – ikke blot den indskrænkning, som ligger i, at de stærke mister muligheden for at udplyndre de svage – men om det ved organisatorisk kontrol er nødvendigt at fjerne mere uskyldige forskelle, f. eks. friheden til at samtale med, hvem man ønsker, at læse de bøger og bruge det tøj, man ønsker – forskelle, som dog utvivlsomt kan stimulere uligheden. Dette kan betragtes som lighedens omkostninger og nødvendige forudsætninger, selv om de utopiske samfund ikke på nogen måde anså deres organisatoriske kontrol for et nødvendigt onde, men derimod som et mål i sig selv. I det følgende beskrives omfanget af disse regler på forskellige områder, samt hvordan reglerne håndhæves, altså behandlingen af afvigere.

Familien og kønsrollerne. Familien og kvindespørgsmålet har betydning for egalitære samfund af i hvert fald to grunde:

1) fasttømrede familier kan blive en trussel for samfundet, idet solidariteten ved en nærliggende mekanisme overføres fra det større samfund til den lille familiegruppe 2) familiesystemet, især som det var udformet på den tid, da de utopiske samfund blev oprettet, indebar en stærk økonomisk ulighed, idet manden i nogen grad kunne siges at have ejendomsret over kvinden [10 : 61]. Problemet vanskeliggøres ved, at familien har vigtige funktioner, både fra individets og fra samfundets synspunkt, nemlig en reproduktiv, en seksuel og en socialiserende funktion [1 : 69–75].

J. Freund [1 :46–56] foreslår fire muligheder til at løse familiespørgsmålet i et egalitært samfund. For det første er cølibat en mulighed, som kan lykkes i små religiøse grupper med frivillig deltagelse, og som findes hos Shakerne i Harmony og i flere andre samfund. Zoar havde cølibat fra 1817 til 1830, men ophævede det derpå. Cølibatet giver rekrutteringsproblemer, som dog Shakerne og flere andre kunne løse indtil for ganske nylig, og medfører, at mange unge forlader samfundet. Cølibat ledsages ofte af strenge regler om adskillelse af kønnene. Shakere af forskelligt køn måtte ikke give

hinanden hånden [24 : 166, 404]. Men samtidig pointerede Shakerne, ligesom næsten alle de utopiske samfund, kvindernes ligeberettigelse meget kraftigt (der var dog mange steder traditionel kønsarbejdsdeling). De utopiske samfund tog altså dette problem alvorligt 100 år før det øvrige USA og Europa. [13 : 179].

Som den anden mulighed kan den traditionelle familie bevares, hvilket var tilfældet i 3 af de 9 vellykkede samfund. Ofte har man foranstaltninger til at begrænse familiens betydning: flere familier bor i samme hus, fælles spisning, og opdragelse af børnene adskilt fra forældrene; dog fandtes intet sådant i Aurora, hvor man betragtede familien som værdifuld [24 : 309, 160].

J. Freund's to sidste muligheder, »promiskuitet« og »den emanciperede kvinde«, er vanskelige at afgrænse. Blandt de vellykkede samfund er der ét eksempel på disse andre muligheder, nemlig Oneida's »complex marriage«. Hensigten var at opnå den store, alle omfattende kærlighed og undgå for heftige følelser mellem enkeltpersoner, og formen var en meget begrænset og stærkt kontrolleret »promiskuitet«. Der krævedes særlig tilladelse for at få børn, som blev fjernet fra forældrene, når de var vænnet fra, og man tilstræbte aldersforskel mellem partnere, idet stærke følelser absolut måtte undgås. Dette har affødt store tragedier, og det påstås, at man i et tilfælde forbød en gravid kvinde og hendes mand at ses, fordi de var blevet forelskede [24 : 276, 292].

I følge tabel 12 er det lettest at realisere det egalitære samfund med cølibat og sværest med »fri kærlighed«. Desuden er kontrol af sexuelle relatio-

Kontrol af familie og kønsroller og levedygtighed

TABEL 12

Hyppighed af former for kontrol af familier og kønsroller	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Familieform:				
normal familie	33	9	71	21
cølibat	56	9	9	21
andre familieformer	11	9	20	21
Kontrol af sexuelle relationer	78	9	5	21
Adskillelse af børn og forældre	48	8	15	20
Familier bor i særskilte huse	67	9	95	20

Anm. og kilde: Se tabel 2.
Anm. Kanter angiver [15 : 505], at 8 af de vellykkede samfund har haft cølibat på et tidspunkt i deres historie. Men for Amana og Bethel, Aurora er det ukorrekt [24 : 32–36, 309; 13 : 160, 173], og Zoar havde kun cølibat i 17 af sin 81 år lange historie. Fejlen kan måske bero på, at cølibat i flere samfund, dog ikke i Bethel og Aurora, nyder højere anseelse end ægteskab. Det korrekte tal må da være 5 (56 %).

ner næsten en nødvendighed, og adskillelse af børn og forældre en stor fordel. Men det mest interessante er dog, at lighed på ingen måde er uforenelig med normale familier, et resultat, som også J. Freund når til, idet han konkluderer, at en mangfoldighed af samfundsformer er mulige, hvilket underbygges af dette materiale [10 : 54,65].

Den daglige levevis er ofte blevet kontrolleret for at udjævne forskelle, i utallige former og på mange områder: bolig, spisning, klædedragt, omgangsform, arbejde og fritid. Hos Shakerne var denne kontrol drevet meget vidt, som de hidtil nævnte eksempler illustrerer. Der er mange sære eksempler på omgangsformer; i Ephrata bar alle mænd skæg, som de trak i som hilsen [13 : 46]. Visse samfund havde nøje regler for alt, også, hvad fritiden skulle bruges til; Shakerne mediterede hver aften i en halv time. Andre steder var det mere lempeligt; i Zoar brugte man kaffe, te og tobak, selv om det formelt var forbudt, og flere steder, således i Oneida, var der ingen faste arbejdstider, og ingen steder arbejdede nogen umenneskeligt hårdt. På dette felt havde de altså større frihed, end de fleste har i vort samfund, og de havde på de fleste af livets områder langt større frihed end jævne mennesker i deres samtid.

Mange af disse former for kontrol har stærk sammenhæng med overlevelse, især et fast dagsprogram, megen tid sammen med andre og ens klædedragt, men ikke fælles bolig og spisning.

TABEL 13

Kontrol af daglig levevis og levedygtighed

Hyppighed af former for kontrol af daglig levevis	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Fast program for dagens gang	100	6	54	15
Detaljeret forskrift for dagens gang	67	6	13	15
Regler for personlig opførsel	63	8	31	19
Ringe mulighed for privatliv	22	9	13	16
Mere end 66 % af tiden sammen med andre	63	8	23	13
Fælles boliger	33	9	67	21
Fælles spisesale	56	9	79	19
Ensartet klædedragt	89	9	30	17
Fælles måltider	43	7	40	10
Forbud mod tobak, alkohol eller andre nydelsesmidler	78	9	55	20
Anden afholdenhed	71	9	9	21

Anm. og kilde: Se tabel 2.

TABEL 14

Kontrol med forhold til omgivelserne og levedygtighed

Hyppighed af former for kontrol af forhold til omgivelserne	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Geografisk adskillelse	100	9	100	21
Vold eller økonomisk diskrimination fra omgivelserne	63	8	50	20
Selvforsynende i høj grad (egne læger)	100	7	55	18
Særligt ord for omverdenen	57	7	0	17
Omverdenen anses for ond, farlig	28	7	0	19
Talesproget ikke engelsk	56	9	14	21
Særligt talesprog, jargon	22	9	11	19
Aviser udefra læses ikke	50	6	6	16
U.S.A.'s nationale festdage fejres ikke	75	4	67	6
Medlemmer forlader sjældent samfundet	100	2	0	7
Regler for omgang med besøgende	43	7	7	15
Ikke-boende medlemmer findes ikke	86	7	41	17
Samfundet opfører selv bygninger	100	9	83	21

Anm. og kilde: Se tabel 2.

Forholdet til omgivelserne. Mange af samfundene har haft problemer med omgivelserne: fjendskab, forargelse, latterliggørelse samt de ugæstmilde vilkår fælles for alle nybyggere. Igen er Bethel og Aurora undtagelser; de havde livligt samkvem med naboerne og drev restaurationer ved markeder. Mange samfund pålagde medlemmerne ringe kontakt udadtil, selv om de fleste efterhånden fik gode forhold til naboerne, for hvem de var en åbenbar gevinst; de var hæderlige, lavede gode produkter og kunne i visse tilfælde levere mangelvarer, f. eks. undervisning. Af tabel 14 ses, at isolation fra omverdenen har nogen sammenhæng med succes.

Behandling af afvigere. Beskrives behandlingen af afvigere udfra en dimension: konformitetspres – straf [1 : 245–251], er konformitetspres fremherskende i de utopiske samfund, hvor atmosfæren præges af åndelig intimitet, og hvor ideologien er humanitær [24 : 178]. Problemet med afvigelser er generelt lille, nok fordi der altid er den mulighed at forlade samfundet. Sådanne afhoppere behandles altid fair; selv om de ikke altid får lige så mange penge med sig ud, som de bragte ind, så får de altid penge til en ny start [13 : 173]. I Bethel var man særlig large; her havde nogle tidligere medlemmer en købmandsbutik midt i byen [24 : 325]. Gennemgående behandles afvigere hårdere i vellykkede end i mislykkede samfund, men den eneste stærke sammenhæng er m. h. t. »offentlig kritik af afvige-

TABEL 15

Behandling af afvigere og levedygtighed

Hyppighed af former for behandling af afvigere	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Offentlig kritik af afvigere	67	9	19	16
Fratagelse af rettidigheder som sanktion	25	8	12	16
Deltagelse i dele af samfundslivet forbydes som sanktion	38	8	14	15
Oftere straf end udstødelse af samfundet	67	6	40	5
Ejendom tilbagebetales ved udtrædelse – formelt	57	7	58	12
Ejendom tilbagebetales ved udtrædelse – i praksis	67	6	100	6
Arbejde tilbagebetales ved udtrædelse – formelt	14	7	46	13
Arbejde tilbagebetales ved udtrædelse – i praksis	14	7	67	9

Anm. og kilde: Se tabel 2.

re«, og dette kan med stor ret betegnes som en metode til holdningspåvirkning.

Det må konkluderes, at en vis høj grad af kontrol er nødvendig i egalitære samfund, men der er store variationer, og ingen specielle former for kontrol synes at være nødvendige betingelser, således ikke en bestemt familieform. Sammenhængene med succes er noget mindre end holdningspåvirkningernes sammenhænge med succes. Desuden må mange af kontrolmetoderne, deriblandt dem, der har kraftige sammenhænge med succes, formodes at virke i høj grad som en følge af, at de indebærer mulighed for direkte holdningspåvirkning.

8. LEDELSE OG MAGTFORHOLD

Ved en beskrivelse af ledelses- og magtforhold i utopiske samfund er det nødvendigt at sondre mellem ideologisk og økonomisk ledelse, fordi de adskiller sig fra mere velkendte samfundsformer ved deres stærkt ideologiske atmosfære og deres optagethed af rent religiøse, ideologiske aktiviteter. Alle økonomiske mål er underlagt de ideologiske, og ideologiske ledere tilraner sig ikke økonomisk magt med personlig fordel for øje, som det ofte er tilfældet med præsteskaber [17 : 256–266]. Den ringe størrelse i forbindelse med de økonomiske måls underordnede stilling bevirker tillige, at hverken tvangsmæssig eller utilitaristisk magt forekommer, så at al magt er af normativ karakter og altså forudsætter legitimitet [9 : 51, 59–61].

Den ideologiske ledelse udøves ofte af en patriarkalsk lederskikkelse eller profet, især i de religiøse samfund, således Mother Ann (Ann Lee) hos Shakerne, »The Public Universal Friend« (Jenima Wilkinson) i Jerusalem, George Rapp i Harmony, Joseph Baümeler i Zoar, dr. Keil i Bethel-Aurora og til en vis grad J. H. Noyes i Oneida. Men i Amana fandtes ingen sådan profet; de religiøse ledere var de inspirerede »Werkzeug«, der blev udpeget ved »inspiration«, og som ikke, hvilket er et særsyn, var immune på nogen måde, men tværtimod kunne kritiseres voldsomt og endog udstødes af samfundet. [24 : 26]. Men i de fleste tilfælde er den ideologiske ledelse temmelig rendyrket karismatisk med Webers terminologi, dvs. med betoning af overnaturlige evner, lederes immunitet, ringe formel social kontrol og irrationelle beslutningsgrundlag [32 : 245–252], og dette synes gunstigt for succes, jf. tabel 16. Denne tabel må dog tages med store forbehold, fordi Kanter ikke har kategoriseret materialet udfra denne synsvinkel, og specielt ikke har skelnet mellem ideologisk og økonomisk ledelse. – I visse tilfælde er den karismatiske ledelse ændret til mere traditions-begrundet ledelse ved grundlæggerens død, forudsat at de derved opståede afløsningskriser, som i nogle tilfælde var skæbnesvangre, har kunnet overleves. [9 : 51–56].

TABEL 16

Karismatiske og bureaukratiske træk ved ledelsesformen

Hyppighed af træk ved ledelsesformen	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Karismatiske træk – i den ideologiske sfære:				
Magt til personer med magiske evner	78	9	20	21
Særlig immunitet for ledere	63	8	16	18
Ledere kan ikke kritiseres eller afsættes	88	8	58	12
Irrationelle beslutningsgrundlag	57	7	15	20
Ledere er grundlægger eller trænet af forgængere	100	9	50	10
Ideologi forbinder samfundet med historiske personer	89	9	24	21
Bureaukratiske træk – i den økonomiske sfære:				
Autoritets-hierarki	44	9	40	20
Faste regler for dagens gang	100	6	54	15
Spørgsmål afgøres udfra princip af højere orden	100	9	58	19
Betaling for arbejde	0	8	59	17
Krav om dygtighed for optagelse	12	8	23	17

Anm. og kilde: Se tabel 2.

Den økonomiske ledelse. Samtidig med, at den ideologiske ledelse kunne være stærkt irrationel, havde adskillige samfund en særdeles effektiv økonomisk ledelse og organisation. I begrænset omfang var bureaukratiske træk til stede, jf. tabel 16, men den ringe størrelse forhindrer udstrakt brug af skrevne meddelelser og formelle regler i det hele taget, som er bureaukratiets vigtigste kendetegn [1 : 163–167; 32 : 196–245]. Der er næppe tale om udelukkelsesforhold mellem karisma og bureaukrati, idet bureaukrati snarere må siges at forudsætte karisma, nemlig i form af overordnede målsætninger.

I den økonomiske ledelse findes i mange samfund demokratiske valgformer; Amana havde foruden de inspirerede ledere en regering med 13 medlemmer valgt for ét år [24 : 37], og sådanne valgmetoder fandtes også i Zoar [24 : 106; 13 : 98]; mens Shakerne, hvor »the elders« valgte alle underordnede ledere samt deres efterfølgere, og Bethel-Aurora havde autokratisk styre [24 : 68, 310]. – I de utopiske samfund er betydningen af demokratiske former en anden end i vort samfund, fordi interessekonflikter er utænkelige – de vil hurtigt medføre opløsning – så at magten først og fremmest er funktionelt betinget, og desuden blev alle anliggender drøftet ved de hyppige fælles møder, så at informationsniveauet var usædvanligt højt. Tabel 17 belyser demokratiske formers udbredelse, men desværre mangler væsentlige oplysninger; der ser ikke ud til at være systematiske forskelle mellem vellykkede og mislykkede samfund.

Kriser og konflikter har nøje forbindelse med magtapparatet; der kan skelnes mellem tre former: legitimitetskriser, afløsningskriser og interessemodsætninger, idet egentlige klassekampe ikke kan tænkes i sådanne samfund [29 : 54]. Legitimitetskriser [1 : 117–124] i mange former har forekommet og været anledning til mange samfunds opløsning, således skismaet i Harmony i 1830 om cølibatet, og protesterne mod Etienne Cabet's magtsyge og dårlige ledelse af den første Icaria-koloni i Navoo, hvor man udviste Cabet i 1856 [13 : 205].

TABEL 17

Demokratiske ledelsesformer og levedygtighed

Hyppighed af demokratiske ledelsesformer	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Ideologiske ledere kan kritiseres og afsættes	12	8	42	12
Regelmæssige fælles møder	100	9	81	16
Daglige fælles møder	56	9	6	16

Anm. og kilde: Se tabel 2.

I karismatisk ledede samfund opstår let afløsningskriser ved lederens død [9 : 55–56], og dette er der enkelte eksempler på. Dr. Keils død var direkte årsag til Bethel-Auroras opløsning, og Noyes' forslag om at gøre hans søn til leder efter ham var medvirkende til Oneida's tilbagegang [13 : 165, 195].

Interessekonflikter har ikke forekommet så ofte som legitimitetskriser. Dog har ledere i visse meget få tilfælde udnyttet deres stilling til personlig vinding. Sluyter, der ledede det meget tidlige samfund Bohemia Manor (1683 – 1727), udbyttede de øvrige medlemmer og blev meget rig. Han holdt også slaver. Dette var medvirkende til koloniens opløsning [13 : 35].

Det var dog sjældent, at direkte konflikter mellem ledere og menige opstod og var årsag til opløsning. jf. tabel 19. Normalt havde samfundene både gode og dygtige ledere. Der har, som det fremgår af tabel 18 og tidligere tabeller, været en reel magtdifferentiering, men dette resultat må modificeres af følgende betragtninger: 1) differentieringen har været størst i den ideologiske sfære, hvor de vellykkede samfund har haft større magtdifferentiering end de mislykkede, men dette har ikke været tilfældet m. h. t. økonomisk magt 2) der har ofte været tale om en enkelt profet, der var genstand for kraftig persondyrkelse, mens de øvrige medlemmer var ligestillede, og tillige havde visse, men ikke økonomiske særrettigheder 3) normalt har der været en udpræget status-inkongruens, idet økonomisk og ideologisk ledelse ofte er adskilt, og økonomisk magt ikke medfører personlig fordel, ofte tværtimod, som hos Shakerne, hvor »the elders« levede endnu mere tarveligt end de øvrige [24 : 172]. Dog benyttede Jenima Wilkinson i Jerusalem sin stilling til at indsamle personlige gaver og ydelser i temmelig stor stil [13 : 63]. – Den centrale stratifikationsfaktor er altså ideologisk prestige, i modsætning til vort samfund, hvor prestige nærmest udelukkende er en funktion af magt og velstand [17 : 430–431]. De forekommende kriser og konflikter har normalt deres rod i ideologiske forhold, ikke i økonomiske interessekonflikter.

TABEL 18

Grad af magtdifferentiering og levedygtighed

Hyppighed af former for magtdifferentiering	Vellykkede		Mislykkede	
	%	N	%	N
Særlige rettigheder for ledere	78	9	16	18
Særlige separate boliger for ledere	75	8	7	15
Særlige tiltaleformer overfor ledere	67	9	10	19
Foreskrevet ærbødighed overfor åndelige ledere	44	9	5	20

Anm. og kilde: Se tabel 2.

9. KONSEKVENSER AF ØKONOMISK LIGHED

Mens der hidtil er beskrevet forudsætninger for at realisere økonomisk lighed, skal her nogle konsekvenser af social lighed diskuteres. Denne sondring er noget vilkårlig, og adskillige forhold kan anskues udfra begge synsvinkler.

Den sociale velfærd er i alle samfundene på et meget højt niveau, især efter samtidens, men også efter en nutidig dansk målestok. De arbejdede ikke hårdt, fik rigelig mad, var sunde og havde langt større middellevetid end andre amerikanere; menneskelig elendighed i form af arbejdsløshed, alkoholisme og gangster-terror var ukendt; de ofrede meget på komfort og hygiejne, sørgede for syge og gamle og var i det hele taget gode mod mennesker og dyr [24 : 399–409]. Alle modtog skoleundervisning, kvinderne opnåede ligeberettigelse [13 : 179], de holdt ikke slaver og gik ind for racemæssig ligestilling, som i flere tilfælde, hvor samfundene var racemæssigt blandede, blev realiseret [13 : 113–116]. Som et eksempel på, hvor naragtig argumentationen imod økonomisk lighed og social tryghed har været, skal nævnes økonomernes forudsigelse af, at fødselstallet, når truslen om fattigdom ikke holdt det nede, ville stige katastrofalt; tendenser i denne retning er ikke forekommet [5 : 650], dog med undtagelse af Hutteritterne, som har en ekstraordinær høj fertilitet, men nærmest som et ideologisk princip [3]. Andre fordomme på samme plan venter stadig på at blive udryddet.

Innovationer og økonomisk effektivitet. De samfund, der overlevede startvanskelighederne og opnåede lang levetid, blev bemærkelsesværdige økonomiske successer med betydeligt højere velstandsniveau end omgivelserne. Der var kun få problemer med dovenskab – undtagen i samfund som New Harmony, hvor man forsømte den ideologiske skoling –, og den stærke ideologiske kontrol har ikke hæmmet udfoldelsesevnen og opfindsomheden på andre områder. Tværtimod var de utopiske samfund ofte inspirationskilder for naboer og arnesteder for social forandring og diffusion [24 : 281, 285], og de opfandt og udviklede maskiner, landbrugsmetoder etc. Særlig kendt er Josiah Warren, der grundlagde Hopedale for penge, han havde tjent ved sine opfindelser. Selv om der er store variationer, er hovedindtrykket, at den økonomiske lighed og den ideologiske kontrol ikke hæmmede innovationsevnen, og det i stratifikationsteorien ofte fremhævede udgangspunkt: at de fremragende præstationer kræver belønning i form af økonomisk ulighed [30 : 107], må derfor være forkert. Derimod synes ligheden at befordre præstationer hos alle samfundsmedlemmer, ikke blot hos et fåtal [24 : 285], og dette kan ikke forklares af selektive faktorer, idet se-

lektionen af nye medlemmer ikke skete efter dygtighed eller færdigheder, især ikke i de vellykkede samfund, der tillige var mest kreative.

Kulturel udfoldelse. De fleste samfund udgav bøger, mest deres hellige skrifter, samt aviser, f. eks. »The Oneida Circular«, der var et virkeligt kvalitetsblad [24 : 265]. Trods store variationer var det kulturelle niveau overalt højere end omgivelsernes, særlig i Brook Farm, i Harmony, hvor der dyrkedes musik (men ikke dans) [24 : 88], hos Shakerne, hvis arkitektur er anerkendt. Skoler og biblioteksvæsen blev tidligt udbygget [13 : 113–115, 131; 24 : 399]. Mange steder læste man kun Bibelen, men man sendte ofte enkelte medlemmer til universiteterne for at lære »nyttige ting«, især medicin. Dette gjorde f. eks. Bethel og Aurora, hvis kulturelle stade i øvrigt var lavt i forhold til de øvrige samfund, men ikke i forhold til omgivelserne; deres by var ikke pæn, de havde ingen fornøjelser, intet udover det nødvendige; den økonomiske succes var ikke engang særlig stor, men de havde den tilfredsstillelse at leve i et samfund, hvor mennesker behandler hinanden godt, men man tør vel næppe betegne dette som en form for kultur!

Var tilværelsen i de utopiske samfund lige så triviel og spøgelsesagtig trist som det meste af den utopiske litteratur? Det mener Charles Gide: »Hélas, les pays que nous explorons sont des pays tristes, peuplés de fantômes« [11 : 12]. Det er givet, at de på ét punkt har lidt under en væsentlig indskrænkning i den personlige frihed i forhold til deres omgivelser: de har ikke haft retten til fri udplyndring af andre mennesker, f. eks. at gøre dem til slaver, som andre velstillede amerikanere havde og for den sags skyld stadig har. På andre punkter var friheden langt større: det må betragtes som en form for frihed at være ude over bekymring for sult og arbejdsløshed. Begrebet frihed er som så mange andre begreber flerdimensionalt, og forenklinger fører let til misforståelser.

Samfundene manglede ofte enhver form for luksus, og mange samfund var næsten fuldstændig uden fornøjelser og adspredelser i vor forstand. Vurderet i forhold til en nutidig, velsitueret intellektuels forestillinger om den ideelle samfundsform må de utopiske samfund derfor komme til kort. Men den rette målestok for disse samfund er jævne menneskers vilkår i samtiden, og da er billedet et ganske andet. Nordhoff, der besøgte en lang række samfund omkring 1870, skriver herom: »But to be fairly judged, the communal life, as I have seen and tried to report it, must be compared with that of the mechanic and labourer in our cities, and of the farmer in the country; and when thus put into judgement, I do not hisistate to say that it is in many ways – and in almost all ways – a higher and better, and also a pleasanter life.« [24 : 406]. Først og fremmest levede disse mennesker i samfund, hvor det var et explicit formuleret og højt vurderet mål,

at man ville behandle hinanden anstændigt, og dette har åbenbart været en overvældende oplevelse for disse mennesker.

10. OPLØSNINGSÅRSAGER

Ingen af de kommunistiske samfund eksisterer mere i deres oprindelige form, kun ét Shakersamfund er tilbage, befolket af få, gamle mennesker, og andre samfund har oplevet en lignende gradvis uddøen; Amana har dog stadig ca. 1400 medlemmer, men her er kommunismen erstattet med en kooperativ organisation [11 : 121, 155–160; 13 : 220–221]. Opløsningsårsagerne har været af mange arter. Rent eksterne hændelser var nogle steder årsagen, f. eks. ildebrand i Brook Farm [13 : 154], og Hopedale opløstes, fordi den industri, der var hovederhverv, blev ruineret på grund af konjunkturforandringer. Ruinering af mere uspecificerede grunde er almindelig, f. eks. i The Northhampton Association, og uheldig beliggenhed f. eks. i Icaria, der var plaget af malaria [13 : 128, 202]. Manglende selektion af medlemmer var en væsentlig årsag til New Harmony's fiasko, og uenighed og strid var den direkte årsag i mange tilfælde. Her kan sondres mellem stridigheder (disintegration) og dårlig organisation (disorganisation). Disintegration er den hyppigste årsag: i Hopedale, hvor nogle rige medlemmer rejste medbringende al deres ejendom [13 : 124], samt i Oneida, hvor dog den væsentlige årsag var ekstern, nemlig naboernes forargelse over de umoralske ægteskabelige forhold [13 : 195]. Disorganisation var en af årsagerne til den svenske Bishop Hill's opløsning; man manglede stærkt en effektiv central ledelse [24 : 349; 1 : 190–192]. Lederens død var opløsningsårsag i

TABEL 19

Direkte oplosningsårsager for de utopiske samfund

Hyppighed af direkte opløsningsårsager	Utopiske samfund	
	Antal	%
Eksterne faktorer	10	15
Ruinering	14	21
Dårlig beliggenhed, ufrugtbar jord	7	11
Uheldig eller manglende selektion af medlemmer	5	8
Indre stridigheder (disintegration)	14	21
Mangel på eller dårlig ledelse (disorganisation)	5	8
Lederens død	4	6
Svigtende tilgang af medlemmer	7	11
I alt	66	101

Kilde: [5 : 661–664] samt [13; 24; 25] jf. [16 : 38–42].

Jerusalen og i Bethel-Aurora [13 : 53, 165], og rekrutteringsproblemer var afgørende hos Shakerne og andre samfund med cølibat [2; 16 : 139].

I tabel 19 forsøges en talmæssig oversigt, som dog er vanskelig at fortolke, da kategorierne overlapper, og da der næsten altid optræder flere årsager simultant eller successivt. I tabellen angives blot de akutte, udløsende anledninger, hvis virkning betinges af hele det historiske forløb, som rummer de egentlige årsager. En virkelig analyse ville kræve tidsmæssige betragtninger. – Selv om tallene ikke siger meget, er der intet i dem, der modsiger hovedkonklusionen: Det er ikke samfundenes økonomiske lighed, der er direkte årsag til deres eventuelle fiasko. Tværtimod havde samfund med større lighed gennemgående længere levetid end samfund med mindre lighed, jf. tabel 2.

11. KONKLUSIONER

Den realiserede lighed. »Ulighed hersker overalt« [28 : 18] – også i de utopiske samfund. Men dette udsagn er trivielt, hvis man som mange sociologer ikke skelner mellem stærk ulighed og svag ulighed, for i så fald følger uligheden som en nødvendig konsekvens af, at alle mennesker ikke opfører sig nøjagtig ens hele tiden. Men hvis begrebet ulighed skal anvendes meningsfuldt, må man vurdere ulighedens styrke, d.v.s. i hvor høj grad den medfører forskelle i enkeltpersoners udfoldelsesmuligheder, og da må den fundne ulighed i de utopiske samfund betegnes som så svag, at de utopiske samfund kan betragtes som realiserede egalitære samfund. Den økonomiske lighed i de mest vellykkede samfund er nærmest total; m. h. t. prestige er der en begrænset stratifikation, hvor det afgørende kriterium er efterlevelse af de egalitære normer; magtdifferentieringen i den økonomiske sfære er funktionelt betinget og af ringe betydning, da magt ikke er forbundet med økonomiske fordele; endelig er magtdifferentieringen i den ideologiske sfære ofte kraftig, som regel i form af persondyrkelse af en profet med særstilling, men denne differentiering er nøje forbundet med normefterlevelse og den dertil knyttede prestige. Nærmere er de utopiske samfund ikke kommet det egalitære ideal, men dette er nær nok til – da der ikke differentieres økonomisk, og da økonomi er det overordnede stratifikationskriterium – at det må betegnes som lighed. Bemærkelsesværdigt er det, at der blandt de egalitære samfund faktisk er nogle vellykkede med lang levetid, og at de vellykkede gennemgående har flere egalitære træk end de mislykkede. Materialet giver derfor denne konklusion:

1. Økonomisk lighed er mulig.

Betingelser for lighed. Den nødvendige og efter dette materiale at dømme tilstrækkelige betingelse for lighed er en fælles grundlæggende ideologi, som

hævdes fanatisk, og som støttes af holdningspåvirkende og -bevarende mekanismer samt af selektion af medlemmer, idet disse fænomener viser den stærkeste sammenhæng med succes. [13 : 222–229; 16 : 140, 146; 24 : 409–418]. I dette materiale er det tillige nødvendigt, at ideologien er religiøst funderet, hvilket må skyldes, at religiøse holdninger er stærkere end andre, og dette er formodentlig et tidsbestemt, historisk-kulturelt fænomen. Desuden er en vis indre organisatorisk kontrol nødvendig, men der er stor variation i grad og område, og utvivlsomt beror denne virkning på, at stærk kontrol er en nødvendig betingelse for direkte holdningspåvirkning. Hvad angår samfundets konkrete, detaljerede udformning er store variationer mulige, således m. h. t. organisation af produktionen og m. h. t. familieformen. Derfor bliver konklusionen:

2. *De afgørende betingende faktorer for lighed er de individuelle holdningsfaktorer.*

Konsekvenser af lighed. Udover de mere indlysende konsekvenser af lighed, nemlig social velfærd og økonomisk tryghed, må følgende fremhæves: Intet tyder på, at økonomisk lighed forringer kreativiteten eller innovationsevnen hverken på det kulturelle eller det økonomiske område, snarere tværtimod. Ud fra dette materiale må det konstateres, at ulighedens funktion: at øge motivationen hos personer med høj status, opvejes af dens disfunktion: at svække motivationen hos personer med lav status, og konklusionen bliver:

3. *Økonomisk lighed er forenelig med økonomisk effektivitet.*

Resultaternes anvendelighed. De behandlede utopiske samfund er nøje betinget af de dengang herskende økonomiske og kulturelle forhold, og forsøg i denne skala og denne form findes ikke i nutiden, men traditionen føres videre af forskellige fabriks- og landbrugskollektiver, som eventuelt kunne drage nytte af de indhøstede erfaringer [13 : 230–233]. Kramer [16] har med case studies sammenlignet de her behandlede samfund med en række moderne, mindre kollektiver af storfamilietypen [16 : 190]. Der er visse forskelle mellem de historiske og de moderne samfund, især at chancen for succes i de moderne samfund er størst med små medlemstal, mens det modsatte var tilfældet for de historiske samfund. Et væsentligt fællestræk er imidlertid, at individuelle holdningsvariable spiller den centrale rolle også i de moderne kollektiver.

Resultaternes gyldighed kan drages i tvivl af mindst to grunde. For det første lider metodikken i denne analyse af skavanker, præget, som den er, af illustrerende eksempler suppleret med et talmateriale indsamlet med andre formål for øje. Derfor kommer konklusionerne i for høj grad til at bero på

skønsmæssige vurderinger. En mere dybtgående analyse af alle variable under ét ville nok være mulig, men det er tvivlsomt, hvor meget nyt en sådan analyse ville bringe for dagen m. h. t. hovedresultatet om holdningsfaktorernes dominerende betydning.

For det andet gør specielle forhold ved disse samfund det problematisk at generalisere konklusionerne, som påpeget især af W. E. Moore [7 : 547]. Dette gælder særlig resultatet om, at økonomisk lighed er mulig. Det kan hævdes, at en række forhold gør det særlig let at realisere lighed i disse samfund: de er små, nybyggere, agerbrugere og isolerede fra omverdenen; denne isolation blev det med tiden gradvis vanskeligere at opretholde, og dette er uden tvivl en vigtig grund til samfundenes hensygnen. Men på den anden side er der ligeledes forhold, der gør ligheden særlig vanskelig at realisere i disse samfund: de skal konkurrere med omverdenen om medlemmerne, der altid har mulighed for at løse deres personlige problemer ved at forlade samfundet, og de må alle siges at befinde sig i lighedstilstandens begyndelsesfase, hvor omskoling og ændring af rodfæstede holdningsmønstre er en hovedopgave, som ikke er simpel. jf. [24 : 417].

De sociologiske love. På trods af disse åbenbare svagheder må materialet dog siges at have en vis vægt og at berettige følgende konklusioner: Sammenhængene mellem strukturelle variable og stratifikation, som teorien postulerer, kunne slet ikke påvises at fungere eller at have effekter i dette materiale; tværtimod fandtes endda visse tydelige modsat rettede tendenser, jf. afsnit 5. Derimod fandtes kraftige sammenhænge med individuelle holdningsvariable i afsnit 6, hvis virkning derfor må siges helt at overskygge de strukturelle variables. Nu manifesterer alle sociologiske love sig i enkeltpersoners adfærd og dermed i deres holdninger; f. eks. postulerer teorien, at øget størrelse medfører vurderinger (hos enkeltpersoner) og dermed stratifikation. Hvad der her er søgt fremhævet – og som materialet synes at underbygge – er, at ingen af disse processer sker automatisk; de betinges af og kan ændres af andre eksisterende holdninger hos personerne, og disse kan påvirkes direkte ved utallige mekanismer. Og dette er, hvad der menes med, at holdninger kan modificere sociologiske love. Konklusionen bliver da, jf. [34]:

4. *Materialet viser, at meget kraftige sociologiske invarianser, nemlig sammenhænge mellem strukturelle variable fra stratifikationsteorien, kan modificeres af individuelle holdningsvariable.*

I sin videste konsekvens fører konklusionen til følgende: Der er intet andet end mennesket selv – hverken »menneskets natur«, overnaturlige guddomme, sociologiske naturlove eller anden deterministisk metafysik – der bestemmer menneskenes skæbne. Denne plasticitet indebærer, at et meget

stort antal samfundsformer er mulige, og dette kan let illustreres: i de vellykkede utopiske samfund, ligesom hos Arapesh-folket på New Guinea [1 : 227], er strid og vredesudbrud praktisk talt ukendte. For dem må vor samfundsform, hvor aggressivitet er om ikke estimeret, så dog tilrådelig, forekomme afsporet. Omvendt må vi anse samfundsformen i det vilde vesten, hvor en betragtelig del af den menneskelige kontakt blev formidlet ved hjælp af skydevåben, som sygelig, og der findes folkeslag, hvor indbyrdes strid er endnu mere udbredt.

Meget taler for, at sociologer i stedet for den håbløse søgen efter samfundsmæssige »naturlove« hellere skulle understrege de samfundsmæssige variationers vidde, et synspunkt, som bl. a. forfægtes af Galtung. Andre steder har det vist sig, at det, der forekom at være »naturlove«, kun var én Konstellation blandt et stort antal mulige. Således mente man i 30'erne, at intelligenskvotienten, »IQ«, var en konstant egenskab. Dette synspunkt er nu forladt, og det erkendes, at mulighederne for talentudvikling på det nærmeste er ubegrænsede.

Hvorvidt en så voldsom ekstrapolation ud fra dette specielle materiale er gyldig, især om holdningsvariable har samme betydning i store som i små samfund, kan kun eksperimenter i stor skala vise. Der er faktisk foregået og foregår stadig eksperimenter, der kan belyse dette, f. eks. i nutidens Kina, og oplysningerne derfra tyder på meget store resultater af holdningspåvirkninger.

LITTERATUR

I teksten sker henvisning til en bestemt titel ved i kantet parentes at anføre dens nummer og efter et kolon eventuelle sidetal, adskilt af kommaer.

1. E. Allardt og Y. Littunen: Sociologi. Stockholm 1962.
2. E. D. Andrews: The People called the Shakers. New York 1963.
3. J. W. Bennet: Hutterian Brethren. California 1967.
4. A. E. Bestor, jr: Backwoods Utopias. Philadelphia 1950.
5. F. A. Bushee: Communistic Societies in The Unites States. Political Science Quarterly. Vol. 20, 1905. pp. 625–664.
6. D. W. Douglas og K. Du Pre Lumpkin: Communistic Settlements. Encyclopaedia of the Social Sciences. Vol. 4. New York 1948. pp. 95–102.
7. D. D. Egbert og S. Persons eds: Socialism and American Life. Princeton 1952.
8. F. Engels: Socialismens udvikling fra utopi til videnskab. København 1963.
9. A. Etzioni: Modern Organizations. New Jersey 1964.
10. J. Freund: Le Statut de la Femme dens le Communisme. Cahiers Internationaux de Sociologie. Vol. XLIII. 1967. pp. 45–66.
11. C. Gide: Les Colonies Communistes et Cooperatives. Paris 1928.
12. W. A. Hinds: American Communities. Chicago 1908.
13. M. Holloway: Heavens on Earth. Utopian Cummunities in America 1680–1880. New York 1966.

14. H. Infield: Cooperative Communities at Work. New York 1945.
15. R. M. Kanter: Commitment and Social Organization: a Study of Commitment-mechanisms in Utopian Communities. American Sociological Review. Vol. 33. 1968. pp. 499–518.
16. W. B. Kramer: Criteria for the Intentional Community. University Microfilms Inc. Ann Arbor. Michigan 1955.
17. G. E. Lenski: Power and Privilege. New York 1966.
18. J. G. Leyburn: Frontier Folkways. New Haven, Conn. Yale 1935.
19. L. T.'s förlag: Bishop's Hill, svensk koloni på prærien. Stockholm 1969.
20. K. Mannheim: Ideology and Utopia. London 1936.
21. K. Marx. Med indledning, oversættelse og noter ved Johs. Witt-Hansen. København 1970.
22. K. Marx og F. Engels: Det kommunistiske manifest. København 1946.
23. Th. More: Utopia. København 1969.
24. C. Nordhoff: The Communistic Societies of The United States. New York 1966.
25. J. H. Noyes: History of American Socialisms. New York 1966.
26. S. Siegel: Nonparametric Statistics for the Behavioral Sciences. New York 1956.
27. G. Simmel: The Sociology of G. Simmel. Edt. by Kurt Wolf. New York 1950.
28. K. Svalastoga og P. Wolf: Social rang og mobilitet. København 1962.
29. K. Svalastoga: Social Differentiation. New York 1965.
30. M. M. Tumin: Social Stratification. New Jersey 1967.
31. F. Tyler: Freedom's Ferment. Minneapolis 1944.
32. M. Weber: Form Max Weber. Edt. by H. H. Gerth og C. Wright Mills. New York 1958.
33. G. Woodcock: Anarkismen. Stockholm 1964.
34. H. Aage: Holdningsvariablerne i sociologien. Magisterafhandling i sociologi. Manuskript. Sociologisk institut. Københavns Universitet, 1970.